

- T. Károlyi Margit 2002. Az északkeleti régió nyelvjárásainak jellemzői. In: P. Lakos Ilona (szerk.) *Mutatványok a hármass határ menti nyelvhasználat kutatásából*. Bessenyei György Könyvkiadó. Nyíregyháza. 19–26.
- Татар Бела 1992. *Фразеология современного русского языка*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Hadrovics László 1995. *Magyar frazeológia*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Vinay, J. P., Dalbérnet J. 1972. *Stylistique comparee. Methode de traduction*. Didier. Paris.

A példák forrása

- Шолохов, Михаил 1962. *Тихий Дон*. Роман в четырех томах. Государственное издательство «Художественной литературы». Москва.
- Solohov, Mihail 1966. *Csendes Don*. (Fordította: Makai Imre) Európa Könyvkiadó. Budapest. Kárpáti Kiadó. Uzsgorod.

Kabán Annamária

Az ismétlés mint retorikai-stilisztikai alakzat

Az ismétlés elhatárolható egységek, jelenségek, folyamatok visszatérése. Ez a jelenség a bennünket körülvevő világ egyik alapvonása. Valéry szerint mindent az ismétlés alakít. De természetesen, a művészet az a terület, ahol az ismétlés előhívja a végeérhetetlen újrakezdést. A befogadó ugyanis akkor érzékel formát, ha ismétlődést talál a műben. A szó művészetében, az irodalomban és a nyelvi megnyilatkozásban általában az ismétlés nyelvi egységek (hangok, morféma, szavak, mondatok, szövegegységek) visszatérése változatlan vagy módosult formában. Átfogó alakzattípus, amelyhez nagyon sok alakzat tartozik.

A klasszikus retorika az ismétlést az adjekciós alakzatok közé sorolja. A görög és római retorikák csak az ismétlés különböző alakzatformáit tartják számon, az összefoglaló fogalmat nem. Minden nyelvi szinten lehetséges, de tények, események, bizonyítékok megismétlése is lehet a klasszikus retorikában. A neoretorikában hozzáadási metaplazmus, metaszeméma, metataxis, illetőleg metalogizmus.

Az újabb osztályozások szerint a pragmatikus alakzatok közé tartozik, hiszen a kontextus és a szituáció hatására a megismételt elem mindig valamilyen többlettartalommal telítődik.

Grammatikai kötöttsége relatív, amennyiben a megismételt nyelvi egység terjedelme szerint elkülöníthetők hangismétlések, morfémaismétlések, szóismét-

lések, szócsoporthismétlések, mondatismétlések, sorismétlések, szövegegységismétlések. Ezek között vannak pozicionálisan kötött ismétlésalakzatok is, amelyek egy nyelvi vagy ritmikai egység elején, közepén vagy végén érvényesülnek.

I. A megismételt nyelvi egység terjedelme és elhelyezkedése szerinti ismétlés lehet tehát:

1. Hangismétlés:

- szókezdő hang, többnyire mássalhangzó visszatérése a verssor vagy versszak más szavainak az élén (alliteráció)
- sorvégi szótagok magánhangzóinak vagy a teljes szótagnak a megismétlése egy vagy több sor elején, végén vagy közepén (asszonánc, rím)

2. Szó, szócsoporth, mondat ismétlése:

- egy szó szokatlanul gyakori visszatérése egy szövegben mondat-, illetve sorbeli helyzettől függetlenül (epizeuxisz)
- ugyanazon szó, szócsoporth, esetleg mondat egymás utáni visszatérése (gemináció, iteráció, duplikáció, reduplikáció)
 - szó, szócsoporth, mondat ismétlése nyelvi vagy ritmikai egység elején (anafora)
 - szó, szócsoporth, mondat ismétlése nyelvi, ritmikai egységek végén (epifora)
 - az anafora és az epifora kombinációja (szimploké)
 - szó, szócsoporth, mondat keretező ismétlése nyelvi egység elején és végén (reddíció)
- egy szerkezeti egység végének a következő szerkezeti egység elején történő megismétlése (anadiplózis)
- verssor végén álló szónak a következő sor elején történő megismétlése (epanasztrófé)
 - lépcsőzetes szóismétlés (gradáció)
 - szavak fordított sorrendben történő megismétlése (kiazmus)
 - kötszavak ismétlése (poliszündeton)
 - szótőismétlés (figura etymologica)
 - rokon értelmű szavak ismétlése (szinonímia, epibolé, halmozás)
 - ugyanazon szónak más jelentésben történő megismétlése (distinkció)
 - leplezett ismétlődésként működő ellentétes jelentésű szavak, szócsoporthok (antonímia)

3. Kólon, mondat, szövegegység ismétlése:

- két vagy több kólon vagy komma követi egymást (izokólon)
 - egy mondat ismétlése fordított szórendben (epanodosz)
 - tagmondathalmozás (körmondat)
 - egy vagy több verssor ismétlődése versszakok végén, elején vagy közepén (refrén)

4. Gondolatismétlés:

- gondolatok párhuzamos ismétlése (parallelizmus)
- gondolatok ellentétes jelentésben való visszatérése (antitézis)
- végigvitt reduplikáció, amelyben minden új gondolatsor előtt megismétlődik a korábbi gondolatsor vége (epiploké)

II. Kiterjedését tekintve a hang-, szó-, mondat-, illetőleg gondolatismétlés lehet kisebb vagy közepes szövegegységet átfogó, illetőleg egész szövegszerkezetre kiterjedő, vagyis mikro-, mezo- és makroszerkezetben érvényesülő, sőt szövegek közötti ismétlés is.

A szövegszerkezet szintjén érvényesülő ismétlés meghatározza a mű egész felépítését. Például a ballada, a triolett, a rondel, a rondó, a glossza, a villanella, a pantunlanc, a szonettkoszorú esetében kötelezően ismétlődnek bizonyos sorok a vers meghatározott helyein. De ilyenek a reddíciós szerkezetre, az anaforasorra vagy a kiazmusra épülő alkotások is.

III. Az ismétlés a legkülönbözőbb szövegtípusokban érvényesülő alakzat: a mindennapi társalgásban, szólásokban, közmondásokban, reklámszövegekben, publicisztikai szövegekben, a szónoki beszédben egyaránt előfordul, de természetesen a népköltészetben és a szépirodalmi alkotásokban a leggyakoribb.

Az ismétlésalakzatok sokféle szerepet töltenek be attól függően, hogy milyen szövegtípusban és milyen céllal használják őket. Az ismétlés a szöveg bizonyos részeinek értelmi, érzelmi kiemelését, hangsúlyozását, nyomatékosítását szolgálja elsősorban, de kifejezhető vele kétkedés, enyhítés, fokozás, funkciója lehet a hangfestés, az eufónia, az örök körforgás érzékeltetése, a megszokottal szakító, új, váratlan összefüggések felé irányítás vagy az arányos elosztásra való művészi törekvés. Az ismétlés általában értelmi és zenei ritmust kölcsönöz a kifejezésnek.

Irodalom

- Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra 2004. *Retorika*. Osiris Kiadó. Budapest. 79–122.
- Bacry, Patrick 1992. *Les figures de style et autres procédés stylistiques*. Belin. Paris. 117–128, 163–178, 200–215, 234–235.
- Fónagy Iván 1977. Ismétlés. In: *Világirodalmi lexikon*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 397–423.
- Fontanier, Pierre 1968. *Les figures du discours*. Flammarion. Paris. 329–351.
- Kabán Annamária 2002. *A sorismétlés mint versszövegszervező alakzat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. (Az alakzatok világa 6.)
- Lausberg, Heinrich 1960. *Handbuch der literarischen Rhetorik*. Max Hueber Verlag. München. 80–96, 104–150, 310.
- Mózes Huba 2005. *Illik néki a minét. A refrén mint versszerkezeti alakzat*. Bíbor Kiadó. Miskolc.

- Szabó G. Zoltán – Szörényi László 1988. *Kis magyar retorika*. Tankönyvkiadó. Budapest. 33–143.
- Szathmári István 2004. *Stilisztikai lexikon*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 40, 53–54, 61–62, 180–181.
- Valéry, Paul 1973. *Cahiers*. 1. Édition de La Pléiade. Paris. 1060.

Kalcsó Gyula

Volt-e a XVI. század nyomtatott írásbeliségének stílusnormája?

1. A címben szereplő fogalom egyike a stilisztikai szakirodalom ritkán használt szakkifejezéseinek, amely elő-előfordul ugyan, de „mindig csak említészerűen, sosem kifejtve” (Eöry 1992: 37.). Az idézet a témáról szóló egyetlen magyar nyelvű tanulmányból, Eöry Vilma *Nyelvi norma – stílusnorma* c. írásából való, amely megkísérli meghatározni a két kategória viszonyát. Legfontosabb következtetése, hogy a stílusnorma szorosan a nyelvhasználathoz, az aktuális kommunikációs helyzethez kötődő jelenség: „Míg a nyelvhasználati norma olyan szabályrendszer, amely meghatározza: ki, mikor, milyen körülmények között, milyen céllal stb. mely nyelvi elemek közt válogathat, a stílusnorma inkább a célszerű nyelvi produktum létrejöttéhez szükséges nyelvi eszközök megválasztásában irányít. Az első inkább a közlési folyamatot, a második az eredményt, a létrehozott közleményt határozza meg” (Eöry uo.). Vagyis a nyelvi norma az adott nyelvváltozat teljes készletét, a stílusnorma az egyes helyzetekben ebből válogatható elemek szűkebb körét jelenti. A stílusnorma fogalmának megközelítéséhez hasznos lehet még a szociolingvisztikai szakirodalomban használatos *stílusváltozat* kategóriájának az értelmezése: az egyes nyelvváltozatokon belüli rétegződést (elsősorban a formalitás mértéke szerintit) jelenti (vö. pl. Trudgill 1997: 71). Ebben a keretben is a teljes repertoár, valamint az ebből válogatott aktuális elemek viszonya az elemzés tárgya.

Dolgozatomban az alábbi kérdésekre keresem a választ:

- A korai magyar nyelvű nyomtatott írásbeliségben kitapintható-e az alakuló stílusnorma, vannak-e jelei annak, hogy a nyomtatott könyvek nyelve az írásbeliségben megengedett nyelvi megoldások közül szelektál?
- Megfigyelhető-e belső rétegzettség, azaz a különböző műfajoknak vannak-e kialakult vagy kialakulóban lévő stílusnormái?